

שניקוב — לשון עשיית חזר הוא.

ואמר אביי: מנקבים אותו כי [כמו] אוכלא דקצרי [כלי של כובסין, שהוא מנוקב, ומזלפין בו מים על הבגדים⁽¹¹⁷⁾].

ואם למדו [אם לימד את התלמיד], מה שכרו⁽¹¹⁸⁾?

אמר רבא אמר רב ששת: זוכה לברכות כיוסף. שנאמר: "וברכה לראש משביר". ואין משביר — אלא יוסף, שנאמר: "יוסף הוא השליט על הארץ, הוא המשביר לכל עם הארץ"⁽¹¹⁹⁾.

אמר רב ששת: כל המלמד תורה בעולם הזה — זוכה ומלמדה אף לעולם הבא⁽¹²⁰⁾. שנאמר: "ומרוה גם הוא יורה". דהיינו, מי

אמר רב הנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא: כל המונע הלכה מפני תלמיד, אפילו עוברין שבמעו אמו מקללין אותו⁽¹¹⁴⁾. שנאמר: "מונע בר יקבהו לאום". ואין לאום — אלא עוברין, שנאמר לגבי יעקב ועשיו כשהיו במעי אמם: "ולאם מלאם יאמין". ואין קבה — אלא קלה, שנאמר שאמר בלעם: "מה אקב לא קבה אל". ואין בר — אלא תורה. שנאמר: "נשקו בר פן יאנף"⁽¹¹⁵⁾.

עולא בר ישמעאל אומר: המונע הלכה מפני תלמיד — מנקבין אותו ככברה⁽¹¹⁶⁾.

ומנין לנו דבר זה?

כתיב הכא: "יקבהו לאום", וכתיב התם, בספר מלכים: "ויקב חר בדלתו". מוכח

ובתורת חיים כתב, שנענש מידה כנגד מידה. לפי שמנע את הבר שלא יצא ממנו, ולא עשה עצמו ככברה זו שמוציאה את הבר, לכן מנקבין אותו ככברה.

117. עיי' בערוך ובר"ח עוד פירושים ל"אוכלי דקצרי".

118. בעולם הזה. כי תלמוד תורה הוא מהדברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, והקין קיימת לו לעולם הבא. עיון יעקב.

119. והיינו, כי התורה היא מזון הנשמה, כמו הלחם לגוף. וכשם שזכה יוסף לברכה על שכלכל את אחיו ועמי הארץ בלחם, כך יזכה התלמיד חכם המכלכל אחרים בלחם התורה, ומלמדה להם. מהרש"א.

120. וזהו שאמרו במס' כתובות: "יצדקתו עומדת לעד — זה הלומד תורה ומלמדה".

114. אף שאינם צריכים לתורתו, שהרי יש להם מי שמלמדם במעי אמם את התורה כולה. תורת חיים.

115. כדאיתא במדרש תהלים [ב יז]: "נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך. רב ור' חייא. רב אמר: נשקו ברה של תורה, שנאמר: לכו לחמו בלחמי, עד שלא תזדקף עליכם מדת הדין, ותאבדו דרכה של תורה". ובילקוט שמעוני משלי [רמז תקסד] איתא: "תורה שהיא נקראת בר, כמה דתימא נשקו בר פן יאנף, שכל דבריה ברים וכו'". ועיי' במפרשים על הפסוק.

116. כתב מהרש"א, דהיינו כענין שאמרו שהתלמיד חכם דומה לצלוחית של פלייטון [בושם]. אם הוא מריק תורתו לאחרים, ריחו נודף, ומוסיף חכמה. ואם אינו מלמד לאחרים, אינו מוסיף חכמה, ומאבד תורתו. וזהו שאמרו כאן "מנקבים אותו ככברה", שנתרוקנה תורתו דרך הנקבים, ומשתכחת ממנו.

תפטר לבית עולמך. "ותעמד לגרלך" — שתעמוד בתחית המתים לקבל חלקך עם הצדיקים (123). "לקץ הימין" — לקץ שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזיר ימינו לפניו (124). שהרי קודם, בזמן הגלות, השיב ימינו לאחור [כפי שכתוב במגילת איכה: "השיב אחר ימינו מפני אויב"].

אמר רבי אלעזר: כל פרנס שמנחיג את הצבור בנחת בעולם הזה — זוכה ומנחיגם אף לעולם הבא. שנאמר: "כי מרחמם ינהגם, ועל מבויעי מים ינהלם". והיינו, שהמרחמם בעולם הזה, ינהגם לעולם הבא (125).

ואמר רבי אלעזר: גדולה דעה [חשובה היא הדעה], שניתנה [שנכתבה] בין שתי

שמרוה את תלמידו בדבר הלכה, אף הוא יורה לעולם הבא (121).

אמר רבא: מניין לתחיית המתים מן התורה, שנאמר: "יחי ראובן ואל ימת". וכך אנו דורשים את הפסוק: "יחי ראובן" — בעולם הזה, "ואל ימת" — לעולם הבא.

רבינא אמר, מהבא, מנבואת דניאל, אנו למדים דבר זה: "ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו, אלה לחיי עולם, ואלה לחרפות לדראון עולם" (122).

רב אשי אמר, מהבא, שאמר הקדוש ברוך הוא לדניאל: "ואתה לך לקץ ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין". "לך לקץ" היינו —

המיתה, וקץ שעתיד לחיות בו לאחר מכן. וקץ המיתה הוא קץ שמאלי, מצד מידת הדין. ולכן אמר "ותעמוד לקץ הימין", קץ הימני, שהוא קץ התחיה והגאולה, שבא ממדת הרחמים.

125. צריך להבין, איך למדים ממקרא זה שינהגם לעתיד לבוא? אולי כוונת המקרא, שמי שהוא רחמן, נעשה מנהיג לישראל! וכתב הרי"ף, דאפשר דדייק מדלא כתיב "הרחמן הוא ינהגם", אלא כתוב "מרחמם". משמע שכבר נהגם ברחמים בעבר. וכיון שכבר נהגם ברחמים, למה נאמר "ינהגם"? היה לו לומר "מרחמם מנהגם". שהמרחם את הבריות, זוכה להנהיגם. אלא משמע, שינהגם לעתיד לבוא.

ובעיון יעקב כתב, שדבריו נשמעים משום שדבריו חכמים בנחת נשמעים. והרי איתא במס' בבא בתרא, כששאל ר' יהושע את יוסף בנו: מה ראית בעולם העליון, והיאך אנו נחשבים שם, אמר לו: כפי שאנו חשובים כאן, כך גם שם. ואם כן, מי שמנהיג את הציבור בנחת, ודבריו

ומהאי טעמא אמרינן "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד" — אלו מלמדי תינוקות". עיון יעקב.

121. עוד כתב רש"י, ש"מרוה" הוא מלשון מורה.

122. במס' ראש השנה מפורש שאלו הן ב' כתות שיעמדו לדין לעתיד. אלו, הצדיקים, לחיי עולם. ואלו, הרשעים, לחרפות וכו'. מהרש"א.

123. ונקראת תחית המתים גורל, כי היא דומיא דגורל, העולה לו לאדם שלא לפי מחשבתו ועצתו, הן מעט והן הרבה. וכן מתים שחיין לימות המשיח, אין כולן עומדין כאחד, אלא יש מוקדם ויש מאוחר, כל אחד ואחד כפי מעלתו.

124. כך כתב רש"י. אמנם ברש"י על דניאל [יב ג] איתא, ש"קץ הימין" היינו "קץ הימים", אחרית הימים. ואין לפרש שהכוונה ליד ימין, עיי"ש.

והמהרש"א כתב, שיש לאדם שני קיצין. קץ

אותיות (126) (127). דהיינו, בין שני שמות של הקדוש ברוך הוא (128). שנאמר: "כי אל דעות ה'".

ואמר רבי אלעזר: גדול מקדש, שאף הוא ניתן בין שתי אותיות. שנאמר: "פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך".

מתקיף לה רב אדא קרחינאה: אלא מעתה, לפי הכלל הזה, האם נאמר גם שגדולה נקמה, שהרי ניתנה בין שתי אותיות, דכתיב: "אל נקמות ה' אל נקמות הופיע"?!

אמר ליה: למילתיה — הכי נמי [לעניינה של נקמה, היכן שהיא נצרכת — אכן כך, גדולה היא].

ובדברי רעולא.

דאמר רעולא: כתוב: "אל נקמות ה' אל נקמות הופיע", הרי שיש במקרא זה שתי נקמות. ובסוף הפסוק כתובה הופעה אחת,

והרי זה כאילו נאמרה הופעה על כל נקמה ונקמה. ועתה, שתי הופעות הללו — למה נאמרו?

הופעה אחת מהן — למדה טובה, לטובתן של ישראל. שסילק הקדוש ברוך הוא את שכנתו מאומות העולם, ובא על ישראל. וקורא הכתוב להופעה זו "נקמה", משום שזהו תגמול טוב, שזכו ישראל להשראת השכינה על שאמרו "נעשה ונשמע". ונקמה — היינו תגמול, בין לטוב ובין לרע.

והופעה אחת — למדת פורענות לנכרים, שנפרע מהן ליום הדין. וכדברי הגמרא במסכת עבודה זרה [ד א]: "נוקם ה' ובעל חמה" — לנכרים, שהוא בעצמו ובכבודו נפרע מהן.

ואמר רבי אלעזר: כל אדם שיש בו דעה, כאילו נבנה בית המקדש בימיו. שהרי זה, דעה, ניתן בין שתי אותיות, וכן זה, בית המקדש, ניתן בין שתי אותיות, וכפי

נשמעים, יעשה כן גם לעתיד לבוא. ועיי' במהרש"א מה שכתב בזה.

126. בחידושי הגאונים הביא בשם דרש משה, שבא ר"א להורות לנו תועלת גדול במדות, ולרמוז, שכשם שדעה ניתנה בין שם א—ל המורה על מדת הדין, ובין שם ה' המורה על מדת הרחמים, כך הוא במדות הטובות, ראוי לאדם הנלבב שיהגה במעשיו בדרך האמצע, תחת השיוי, מבלי אשר ינטה ימין ושמאל לאחד מן הקצוות. עיי"ש שהאריך בזה.

127. כתב בעיון יעקב, דהיינו משום שלעולם האמצעי הוא החשוב ביותר. ולכן כתיב "א—ל דעות ה'", לומר שמי שעבר עליו מדת הדין

בתחילה, ואעפ"כ עומד בצדקו בדעה מיושבת, יש בו דעת קונו, לבסוף יתנהג עליו מדת הרחמים.

128. פירש רש"י, דהיינו שני אותיות של שם. לישנא אחרינא פירש, שכל שמותיו של הקדוש ברוך הוא נקראים אותיות, על שם האי דאמרינן בעלמא [תגיגה טז א] "צבאות — אות הוא בצבא שלו", לכן קוראין להם אותיות, לשון מופלא.

ובמהרש"א כתב, שנקראין אותיות, משום שאין אותיות השם כמו כל מילה אחרת שמחוברת כך, אלא רק מי שיש בו דעת ורוח הקדש יודע לצרפן. כדאיתא במס' ברכות: יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמם

שהגמרא הביאה לעיל.

ואמר רבי אלעזר: כל אדם שיש בו דעה — לסוף מתעשר. שנאמר: "ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים". כלומר, בשביל הדעת — מלאו החדרים הון⁽¹²⁹⁾.

ואמר רבי אלעזר: כל אדם שאין בו דעה — אסור לרחם עליו. שנאמר: "כי לא עם בינות הוא, על כן לא ירחמנו עשהו, ויצרו לא יחננו"⁽¹³⁰⁾.

ואמר רבי אלעזר: כל הנותן פיתו למי שאין בו דעה — יסורין באין עליו⁽¹³¹⁾. שנאמר:

"לחמך ישימו מזור תחתך, אין תבונה בו". ואין מזור — אלא יסורין, שנאמר: "וירא אפרים את חליו ויהודה את מזרו". וכך אנו דורשים את המקרא: בשביל שנתת לחמך למי שאין תבונה בו — ישימו מזור, דהיינו יסורין, תחתך.

ואמר רבי אלעזר: כל אדם שאין בו דעה — לסוף גולה. שנאמר: "לכן גלה עמי מבלי דעת".

ואמר רבי אלעזר: כל בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה — אש אוכלתו⁽¹³²⁾ (133). שנאמר: "כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו

בכלל כל מעשיו של הקדוש ברוך הוא לרחמו. כי האלקים עשאו ישר, והוא שינה צורתו. מהרש"א.

131. יש לבאר על פי האי דאיתא במס' פסחים [ק"ח א]: בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לאדם קוץ ודרדר תצמיח לך, זלגו עיניו דמעוה. אמר לפניו, רבוננו של עולם! אני וחמורי נאכל באבוס אחד? כיון שאמר לו בזעת אפך תאכל לחם, נתקררה דעתו.

והיינו, כי מתחילה חשב אדם שכיון שמאכלו ישתוה למאכל החמור, ישתוה גם בדעתו כחמור. כי מזונות החמור יולידו טבע חמור. ורק כשאמר לו הקדוש ברוך הוא שמאכלו יהיה שונה משל הבהמות, שהוא יאכל לחם, שמביא דעת לאדם, נתקררה דעתו.

ולכן, זה שנותן לחם לאדם שאין בו דעת, שהוא ראוי למזון החמור, שהרי הוא שוה לו, ראוי שיתייסר על חטא זה. מהרש"א.

132. ובמס' עירובין [יח ב] איתא: "כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה — שוב אינו נחרב".

133. כתב המהרש"א, שמדובר בבעל הבית

וארץ. עיי"ש שהאריך.

129. הקשה המהרש"א, הא כתיב "לא לחכמים לחם ולא לנבונים עושר"!

וכתב ליישב על פי האי דאיתא במס' נדה [סט ב], ששאלו אנשי אלכסנדריא את רבי יהושע בן חנינא, מה יעשה אדם ויתעשר? אמר להם: ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה. אמרו לו: הרבה עשו כן ולא הועילו. אלא יבקש רחמים למי שהעושר שלו.

וזהו שאמרו "כל שיש בו דעה לבסוף מתעשר". שבתחילה הוא מרבה בסחורה. ולבסוף, כשרואה בשכלו ודעתו שלא הועיל לו, גומר בדעתו לבקש רחמים ממי שהעושר שלו.

ולפי זה ביאר את המשך המאמר: "מי שאין בו דעה לבסוף גולה". דהיינו, מי שהרבה בסחורה ולא נתעשר, ולפי שאין בו דעת אינו מבקש רחמים, לבסוף נעשה עני, ומוכר את ביתו, וגולה ממקומו לבקש לחם. ועיי' בעיון יעקב.

130. ודאי שיש לרחם על כל בריותיו של הקדוש ברוך הוא, כל זמן שלא בטלו את צורתן שנבראו בה. אבל זה, היות ונברא בדעת ובשכל, אם עתה אין לו דעת, הרי איכר צורתו, ואינו

אש לא נפח, ירע שריד באהלר". ואין שריד — אלא תלמיד חכם, שנאמר: "ובשרידים אשר ה' קרא". וכך נדרש המקרא: כל לילה שהוא טמון ונחבא ממצפוני התורה, דהיינו, שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה, תאכלהו אש שאינה צריכה נפוח, דהיינו אשה של גהנם. וזה יקרה למי ש"ירע שריד באהלר", שרע בעיניו שיש שריד, דהיינו תלמיד חכם, באהלר.

ואמר רבי אלעזר: כל שאינו מהנה תלמידי חכמים מנכסיו, אינו רואה סימן ברכה לעולם⁽¹³⁴⁾. שנאמר: "אין שריד לאכלו, על כן לא יחיל טובו". ואין שריד — אלא תלמידי חכמים, שנאמר: "ובשרידים אשר ה' קרא". וכך נדרש המקרא: היות ואינו מאכיל שריד, דהיינו תלמיד חכם, על כן לא יחול עליו טוב.

ואמר רבי אלעזר: כל שאינו משייר פת על שלחנו⁽¹³⁵⁾ — אינו רואה סימן ברכה לעולם⁽¹³⁶⁾. שנאמר: "אין שריד לאכלו, על כן לא יחיל טובו". והיינו, מי שאינו מותר שריד ממאכלו, לא יחול עליו טוב.

ותמהינן: והאמר רבי אלעזר: כל המשייר פתיתים על שלחנו — כאילו עובד עבודה זרה, שנאמר על עובדי עבודה זרה: "הערכים לגד שלחן והממלאים למני ממשך". שכך עושים עובדי עבודה זרה שקוראין לה "גד", שעורכים לפניו שולחן ערוך במאכל ובמשתה. ועובדי עבודה זרה ששמה "מני", ממלאים לפניו כוסות של מרקחים נסוכים!

ומתריצין: לא קשיא. הא, מה שאמר רבי אלעזר שאסור לשייר, מדובר באופן דאיכא שלימה בהדיה [שלאחר שסיים את אכילתו מביא פת שלמה, ומניחה על השולחן עם הפתיתין ששייר], שאז נראה שעושה כן לשם עבודה זרה.

ואילו הא, מה שאמר רבי אלעזר שאם אינו משייר — אינו רואה סימן ברכה, מדובר באופן דליכא שלימה בהדיה, שאז טוב הוא עושה כשמשיר, שיהו הפתיתין מזומנים לעניים.

ואמר רבי אלעזר: כל המחליף בדיבורו

ועיי' במהרש"א.

135. שצריך לשייר, כדכתיב שאמר הקדוש ברוך הוא לאלישע: "אכול והותר". רש"י.

136. שכל דבר מצומצם שאין בו מותר, אינו בכלל הברכה. כפי שמצינו גבי אלישע, שאמר: "כה אמר ה' אכול והותר", ולא אמר "אכול ושבע". לפי שברכת ה' היה באותו לחם, לכן היה בו מותר. עץ יוסף.

ובעיון יעקב כתב, שאם משייר פתיתין על שולחנו, יוכל לתיתן לעניים, ויתקיים בו "טוב

שאינו תלמיד חכם, שאין דברי תורה נשמעין בביתו ביום מחמת עסקיו. ואם אין נשמעין אף בלילה, אות הוא כי רע בעיניו ללמוד תורה, ועונשו הוא שאש גיהנם תאכלהו. כי אם היה נשמע בביתו קול התורה, שנמשלה לאש, היתה אש התורה מכבה את אש הגיהנם.

134. כתב בתורת חיים, דהיינו לפי שהמהנה תלמיד חכם ומארחו בביתו — ברכה בביתו. כדאיתא במס' ברכות "תיכף לתלמיד חכם ברכה, שנאמר: ויברכני ה' בגללך וכו'". לכן, מי שאינו מהנה ת"ח, אינו רואה סימן ברכה לעולם.

[משנה בדיבורו, שלא יהא ניכר שאינו דובר אמת] — כאילו עובד עבודה זרה⁽¹³⁷⁾.

ולמדים אנו דבר זה מדכתיב **הכא**, גבי מעשה יעקב ועשיו, כשאמרה רבקה ליעקב בנה שיעמיד פנים כאילו הוא עשיו, ואז יקבל את הברכות, שאמר יעקב לרבקה: **"והייתי בעיניו כמתעתע"**. מוכח שגבי רמאות והעמדת פנים שייך לשון "מתעתע". **וכתיב התם**, בענין עבודה זרה: **"הכל המה מעשה תעתעים"**.

ואמר רבי אלעזר: כל המסתכל בערוה — קשתו ננערת. דהיינו, שכח קושי אבר⁽¹³⁸⁾ שלו ננער, שאינו מוליד, **שנאמר: "עריה תעור קשתך"**⁽¹³⁹⁾. וכך דורשין את המקרא: עריה, שאתה מסתכל בה ממש בערותה — היא תעיר קשתך⁽¹⁴⁰⁾. **ואמר רבי אלעזר:**

לעולם היו קבל [אפל, כלומר עשה עצמך אפל ושפל ועניו] — **וקיים** [ועל ידי כך תחיה]⁽¹⁴¹⁾.

אמר רבי זירא: אף אנן נמי תנינא דבר זה לענין נגעי בתים, ומשם נקיש לעניינינו:

כתוב שבא בעל הבית אשר בו הנגע ואומר לכהן: **"כנגע נראה לי בבית"**. משמע שהנגע נראה ממילא, בלי שום אמצעי נוסף. וכן מדכתיב **"לי"** משמע, דווקא שהנגע נראה לי, ולא לאורי [לא כשאפשר לראותו רק על ידי אור]. למדים ממקרא זה, **שבית אפל**, שאין רואין את הנגע מחמת האפילה, **אין פותחין לו חלונות כדי לראות את נגעו**.

נמצא שהאפילה והענווה — היא הצלתו. שכל זמן שאין הכהן רואהו, אינו מיטמא

עין הוא יבורך".

137. כי שיקר בחותמו של הקדוש ברוך הוא, שהוא אמת. עיון יעקב.

והמהרש"א הביא דברי בעל העקרים בזה, שבעל עבירה בא לפני חכם אחד לקבל תשובה, אלא שלא היה יכול לקבל עליו ולהעמיד על עצמו ריבוי המצוות שבתורה.

אמר לו החכם, קבל עליך דבר אחד לשומרו כראוי! ואמר לו: הן. אמר לו החכם: קבל עליך לומר אמת. וקיבל עליו.

לימים הלך ללסטם. פגע איש אחד, ואמר לו להיכן אתה הולך, נזכר שקבל עליו לומר אמת, וסיפר לאיש ההוא. וכן פגע באיש אחר וכו'. מיד הרהר אותו לטטים: אלו שנים יהיו עלי עדים להרגני וכו', עד שנמנע בעבזו זה ממעשיו הרעים. עיי"ש.

138. כי "קשתו" היינו אבר. כפי שדרשו את

המקרא שנאמר גבי יוסף "ותשב באיתן קשתו". ונקרא קשת על שם שהזרע יורה כחץ. עיי' רש"י בראשית [פרק מ"ט פסוק כ"ד].

139. אסמכתא בעלמא היא. דהא נביא לקב"ה הוא דקאמר. יד רמה.

140. כך פירש רש"י. עוד כתב: דבר אחר: המסתכל — המחשב בעריות דאשת איש, קשתו — גבורת ידו, ננערת — מתהלכת ומתמעטת, כמו ששינו במסכת בבא מציעא: "מצא כסות מנערה אחת לשלשים יום". אי נמי כמו שנאמר: "וינער ה'". ועיי' במהרש"א.

141. "קבל" הוא תרגומו של חשך בכל מקום. והיינו, שיעשה עצמו כאילו הולך במקום חושך, ואל יראה עצמו בפני הבריות. ועל ידי כך "קיים", שלא תשלוט בו קנאת הבריות ועין הרע.

בנגעים.

ונהי, אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות?¹⁴²

וזהו שנאמר על זמן ימות המשיח ותחית המתים: "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו'".

מיכן תשובה לאומרין אין תחיית המתים מן התורה.

תנא דבי אליהו: צדיקים שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיותן לימות המשיח, אינן חוזרין לעפרן בין ימות המשיח לעולם הבא⁽¹⁴³⁾, אלא הבשר מתקיים עליהם עד שישובו ויחיו לעתיד לבוא⁽¹⁴⁴⁾.

שנאמר: "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלים". מזה קדוש [הקדוש ברוך הוא] — לעולם קיים, אף הם — לעולם קיימים.

שמע מינה שאדם שמשפיל עצמו, ומשים עצמו כאילו הוא בחושך, שלא יראוהו, גורם לעצמו חיים.

אמר רבי טבי אמר רבי יאשיה: מאי דכתיב: "שלש הנה לא תשבענה וגו' שאול, ועצר רחם, ארץ לא שבעה מים"? וכי מה ענין שאול [קבר] אצל רחם, מה ענין זה אצל זה?⁽¹⁴²⁾

אלא לומר לך: מה רחם מכניס את הזרע ומוציא את הולד, אף שאול, מכניס את האדם כשהוא מת, ומוציא בתחיית המתים.

והלא דברים קל וחומר: ומה רחם, שמכניסין בו [את הזרע] בחשאי, מוציאין ממנו את הולד בקולי קולות,

שאול, שמכניסין בו את המת בקולות בכי

142. באמת מפורש במקרא לעיל מה עניין זה לזה. דכתיב: "שלש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון", והיינו, שכל הדברים האלה: שאול, רחם, וארץ — אינם שבעים. אלא שגבי ארץ נאמר ממה אינה שבעה: "ארץ לא שבעה מים".

ובספר אור החמה כתב בשם מהרח"ו, ששתי תחיות יהיו. אחת בימות המשיח, אשר אז יקומו המתים מקבריהם, ואז יודרך חומרם קצת, ויתקיימו בימות המשיח, ויהיו אוכלים ושותים וכו' בטהרה ובקדושה כנודע. אמנם בעולם הבא, שהוא אלף השביעי, שאז נאמר בו שאין בו אכילה ושתיה וכו', לכך צריך זיכרון גדול יותר, ויהיו בנשיקת הסלעים, שאז נקרא יום הדין הגדול, ואז ימותו שעה אחת, ויזככו תכלית הזיכרון, באופן שאז יתעלה הגוף בערך הנפש, וייהיה רוחני כמות ממש. [הובא בבן יהודע. עיי"ש].

144. כתב הרי"א^ף, דהיינו שבזמן שבין תחית המתים לעתיד לבוא, אף שהם ימותו, לא יחזרו

אבל שאול ורחם, לא נאמר ממה אינם שבעים [והיינו, שאול אינה שבעה ממתים, ורחם — מתשמיש]. וזהו ששאלה הגמרא מה ענין זה לזה, שבשני דברים אלו לא נאמר ממה אינם שבעים. מהרש"א.

והגר"א במשלי כתב, שתמיהת הגמרא היא, למה לא כתב שאול אצל ארץ. ותשובת הגמרא היא, שהארץ היא האם של האדם, כמו שנאמר באיוב: "ערום יצאתי מבטן אמי, וערום אשוב שמה". וזהו הדמיון לרחם.

143. ענין זה, של ימות המשיח והעולם הבא,